

УДК 658.153

Особливості комплексної оцінки фінансового стану підприємства

Чемчикаленко Р.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Харківського інституту фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

Майборода О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Харківського інституту фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

Ланевський М.Є.

студент

Харківського інституту фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

У статті досліджено актуальність та сутність комплексного аналізу фінансового стану підприємства. Встановлено, що найбільш адекватним є використання саме терміна «комплексний аналіз фінансового стану підприємства». Відзначено, що термін «системний аналіз фінансового стану» не відповідає за контекстом, а «інтегральний аналіз фінансового стану» – за використанням математичним апаратом. Здійснено класифікацію комплексного аналізу фінансового стану підприємства за такими ознаками, як тип зв'язку між факторами оціночної моделі, характер отриманого результату, спрямованість у часі дослідження тощо. Встановлено, що всі методи, використовувані у процесі здійснення комплексного фінансового аналізу підприємства, не позбавлені недоліків, проте найпридатнішим для визначення впливу екзогенних факторів є інтегральний, або метод згорток.

Ключові слова: оцінка, аналіз, фінансовий стан, комплексний аналіз, підприємство.

Чемчикаленко Р.А., Майборода О.В., Ланевський М.Є. ОСОБЕННОСТИ КОМПЛЕКСНОЙ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследованы актуальность и сущность комплексного анализа финансового состояния предприятия. Установлено, что наиболее адекватным является использование именно термина «комплексный анализ финансового состояния предприятия». Отмечено, что термин «системный анализ финансового состояния» не соответствует по контексту, а «интегральный анализ финансового состояния» – по используемому математическому аппарату. Осуществлена классификация комплексного анализа финансового состояния предприятия по таким признакам, как тип связи между факторами оценочной модели, характер полученного результата, направленность во времени исследования и тому подобное. Установлено, что все методы, используемые в ходе осуществления комплексного финансового анализа предприятия, не лишены недостатков, однако наиболее подходящим для учета влияния экзогенных факторов является интегральный, или метод сверток.

Ключевые слова: оценка, анализ, финансовое состояние, комплексный анализ, предприятие.

Chechychalenko R.A., Mayboroda O.V., Lanevskyi M.E. FEATURES OF COMPREHENSIVE ESTIMATION OF FINANCIAL BUSINESS STATE

In this article the relevance and essence of the complex analysis of the financial condition of the enterprise are investigated. It is established that the most appropriate is the use of the term "comprehensive analysis of the financial state of the enterprise". It is noted that the term "system analysis of the financial state" is not responsible for the context, and "integrated analysis of the financial state" – for the mathematical apparatus used. The classification of the complex analysis of the financial condition of the enterprise is carried out on the basis of such features as: the type of connection between the factors of the estimation model, the nature of the result, the direction in the time of research, etc. It is established that all the methods used in the implementation of a comprehensive financial analysis of the enterprise are not without disadvantages, but the most suitable for using the influence of exogenous factors is the integral or method of congesion.

Keywords: estimation, analysis, financial condition, complex analysis, enterprise

Постановка проблеми. Економічний прогрес у сфері фінансово-економічного аналізу підприємств приніс світовій спільноті не тільки нові надбання, але й нові проблеми. Різке зростання чисельності використовуваних методик і фінансових коефіцієнтів, яких сьогодні за різними оцінками нараховується щонайменше близько чотирьохсот, привело до зростання необхідності у запровадженні нових методів і механізмів їх узагальнення та комплексної оцінки. Нестабільність зовнішнього середовища, відсутність регламентації з боку держави, а також плюралізм думок вітчизняних і зарубіжних науковців щодо необхідності та порядку використання певних методик оцінки фінансового стану підприємства не тільки привели до появи нових ризиків неправильного використання наявного методопарату, але й активізували необхідність узагальнення та оновлення знань у сфері комплексної оцінки фінансового стану підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різними авторами проведено досить багато досліджень у сфері організації та методичного забезпечення комплексного аналізу фінансового стану підприємств. Дослідженню теоретичних основ цього питання присвятили свої роботи такі вітчизняні і закордонні вчені, як Р.С. Каплан, Д.П. Нортон, Е. Хелферт, Б. Фелпс, Л.А. Бернстайн, М.С. Абрютіна, В.В. Ковальов, А.М. Поддєрьогін, Р.С. Сайфуллін, І.А. Бланк, А.Д. Шеремет, С.Б. Довбня, О.А. Сарапіна, Т.С. Колеснік та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак низка питань, пов'язаних як із тлумаченням окремих понять і категорій, так і з особливостями реалізації комплексного аналізу фінансового стану на підприємстві, не знайшли належного відображення в наукових працях. Так, досі полемічним залишається визначення самого поняття «комплексний аналіз фінансового стану підприємства»; недостатньо дослідженими є його різновиди та використовувані методи; заслуговують на поглиблену увагу і питання щодо запровадження до комплексного аналізу ще й механізму врахування впливу зовнішнього середовища на функціонування підприємства тощо.

Метою статті є дослідження сучасного стану та визначення основних проблемних моментів щодо понятійного та методичного забезпечення реалізації комплексної оцінки фінансового стану сучасного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати проведеного нами дослідження

сучасного стану методичного забезпечення щодо реалізації на підприємстві методів комплексної оцінки свідчать про відсутність єдиної стандартизованої методики не тільки комплексного, але й тематичного оцінювання фінансового стану підприємства. При цьому відсутність такої уніфікованої методики приводить до неправильного трактування окремими аналітиками їх результатів, що зумовлює прийняття неадекватних управлінських рішень і зниження ефективності функціонування самого підприємства.

Однак, незважаючи на потребу в стандартизації умов проведення такого аналізу, використовувані методики мають враховувати й особливості об'єкта аналізу, умов, у яких функціонує підприємство, та інтересів основних учасників, задіяних як у процесі аналізу, так і у всій діяльності підприємства.

При цьому, як свідчить практика, сьогодні практично відсутня єдність не тільки у розумінні алгоритму проведення такого аналізу чи в системі використовуваних показників, а навіть у використовуваному категорійному апараті.

Так, досить значна кількість авторів вільно оперує такими поняттями, як «комплексний аналіз фінансового стану», «системний аналіз фінансового стану», «інтегральний аналіз фінансового стану» тощо. При цьому окремі автори вкладають у відповідні поняття єдиний зміст, а інші – представляють як абсолютно різні речі.

Так, наприклад, О.А. Сарапіна виділяє чотири методи оцінки фінансового стану підприємства: комплексний, інтегральний, беззбитковий і рівноважний [1, с. 57], таким чином розділяючи комплексний та інтегральний аналізи як окремі методи, а не складники єдиного механізму оцінки. При цьому вона ж таки вводить ще й термін «системний аналіз фінансового стану», котрий у науковій думці, як на наш погляд, має дещо інше значення.

Інтегральний аналіз як окремий вид аналізу виділяють і такі автори, як С.О. Іщук і Т.М. Бойчак, О.В. Федорук, Т.С. Колеснік [2; 3], котрі пропонують на розгляд свої варіації інтегральних показників фінансового стану підприємства.

На нашу думку, найбільш доречним для використання все ж таки є термін «комплексний аналіз фінансового стану підприємства», оскільки поняття «системний аналіз» є значно ширшим, ніж той контекст, який у нього вкладають у процесі аналізу фінансового стану підприємства, а «інтегральний аналіз» щонайменше мав би містити відповідний

математичний символ у механізмі розрахунку відповідного показника. Однак ознаки системності все ж таки не завадили б і у процесі проведення комплексного аналізу: доречним є аналіз «входу-виходу», який мав би регламентувати якість і кількість інформації на вході та вимоги щодо її достовірності – на виході; необхідною є й регламентація «процесного» блоку тощо.

Однак і сам термін «комплексний аналіз фінансового стану підприємства» є недостатньо вивченим. Дослідивши низку публікацій із цієї проблематики [1–6], ми так і не знайшли точного його визначення. На нашу думку, під комплексним аналізом фінансового стану необхідно розуміти таку систему аналізу елементів економічної діяльності підприємства (прибутковість роботи підприємства, оптимальність розподілу його прибутку, наявність і структура фінансових ресурсів, раціональність розміщення основних і оборотних засобів (власних і позикових), ліквідність поточних активів тощо), яка б об'єднувала різнопланові та різні за одиницями виміру показники в єдину загальну характеристику ефективності функціонування підприємства.

Також варто відзначити, що натепер відсутня інформація і про класифікацію видів цього аналізу. Проте в літературних джерелах все ж таки є розрізнена інформація з цього приводу. Так, в своєму дисертаційному дослідженні Л.О. Тижненко досить аргументовано стверджує про необхідність переходу від детермінованої до стохастичної моделі комплексного показника оцінки фінансового стану підприємства з використанням методу максимальної правдоподібності, імітаційного моделювання і багатовимірного регресійного аналізу [4, с. 7]. Відповідно можна виокремити першу класифікаційну ознаку – тип зв'язку між факторами оціночної моделі – та два види комплексного аналізу: стохастичний і детермінований.

Зважаючи на дослідження К.В. Ізмайлової, М.Н. Крейніної, І.О. Іртищевої у сфері використання евристичних і кількісних методів, у тому числі й у процесі здійснення комплексного аналізу фінансового стану підприємства [5–7], можна виокремити ще одну ознаку – характер отриманого результату. Відповідно можна виокремити кількісний та якісний види аналізу (або, як його називають А.Д. Шеремет й Т.С. Колєснік, описовий й кількісний аналіз) [8, с. 3].

За аналогією з класифікацією видів традиційного фінансового аналізу та зважаючи на

наявність як предикативних, так і описових моделей комплексного аналізу фінансового стану підприємства, можна виокремити ще одну ознаку – «спрямованість у часі дослідження» – та ще щонайменше два види комплексного аналізу – ретроспективний (наступний, історичний) і перспективний (попередній, прогнозний).

Стосовно ж методів, які використовуються у процесі комплексного аналізу, то за способом характеристики результатів аналізу його можна поділити на якісний і кількісний. При цьому найбільш уживаними серед якісних (евристичних) методів є метод колективної експертної оцінки; метод аналогії; метод мозкового штурму; морфологічний аналіз; метод контрольних питань; метод колективного блокнота; метод семиразового пошуку. Застосування цих методів пов'язане як із відсутністю повної та достовірної інформації, так і з тим, що багато процесів і явищ можуть знайти адекватну оцінку лише з використанням досвіду фахівців та експертів [6, с. 66], котрі враховують не тільки формальну структуру підприємства, але й досвід існування підприємства та комунікації окремих носіїв інтересів.

Проте вищевказані евристичні методи не дають чіткого розуміння досягнутого рівня ефективності, не дають змоги точно порівнювати результати різних за характеристиками підприємств, схильні до суб'єктивізму тощо. При цьому ефективність їх використання занадто тісно пов'язана з правильністю вибору експертів та іншими суб'єктивними характеристиками.

Кількісні (розрахункові) методи комплексної оцінки оперують кількісними показниками і передбачають їх узагальнення за допомогою побудови адитивних, мультиплікативних, рейтингових моделей.

Вивчення змісту комплексної оцінки фінансового стану дає змогу виокремити такі розрахункові методи, як рейтинговий (переважно бальний) метод, метод відстаней, інтегральний метод, графоаналітичний, у тому числі матричний [3, с. 286].

Відповідно рейтинговий метод передбачає використання бальної шкали оцінок і спирається на кількісні показники. Він доцільний під час узагальнення різноякісних характеристик об'єкта. Його застосування дає змогу привести до єдиної шкали вимірювання різноякісні показники.

Однак варто зауважити, що рейтингова оцінка не дає змоги відповісти на питання,

чому саме це підприємство потрапило до проблемної зони. Крім того, досить таки проблемним є момент щодо визначення оптимальних (нормативних) значень досліджуваних показників, оскільки їх значення може суттєво відрізнятись залежно від сфери діяльності, розміру підприємства, стану зовнішнього економіко-політичного середовища. Додатковим недоліком таких методик є те, що окремі параметри фінансового стану характеризуються різною кількістю індикаторів, що недопустимо під час побудови економетричних моделей [2]. Також ці методи схильні до суб'єктивності під час визначення бальної шкали, що, однак, можливо усунути, наприклад, із використанням вербально-числової шкали Харрінгтона, яка характеризує ступінь виразності критеріальної властивості та має універсальний характер.

Метод відстаней передбачає нормування фактичних значень показників відносно їх еталонного рівня. Цей метод дає змогу визначити найбільш проблемні ділянки у фінансовому стані підприємства, є найбільш формалізованим, може легко бути візуалізованим за допомогою, наприклад, мережеских графіків, проте не позбавлений такого недоліку, як складність визначення нормативу та висока залежність від варіабельності значень показника.

Інтегральний – є узагальненням методу відстаней і полягає у побудові адитивної моделі фінансового потенціалу (за нормованими значеннями показників). Він застосовується з метою агрегування проміжних результатів оцінки. Дає змогу отримати чітку оцінку рівня фінансового потенціалу підприємства. Висновки мають орієнтовний характер. Не позбавлений такого недоліку, як можливість отримання високого рівня фінансового потенціалу за низького рівня часткових показників.

Графоаналітичний метод передбачає побудову графічної моделі фінансового потенціалу. Він використовується для наочного узагальнення результатів описового або розрахункових методів. Цей метод дає змогу визначити ступінь відхилення від цільового стану, чим він дуже схожий на метод відстаней. Проте він не є самостійним і характеризується невисокою розрахунковою точністю [3, с. 288].

Проте спільним для всіх цих методів є те, що вони не враховують стан навколишнього середовища та його вплив на саме підприємство. Так С.В. Бреус й В.С. Шматуха відзначають, що комплексна оцінка фінансового стану підприємства має передбачати ідентифікацію

місця фінансового потенціалу підприємства в конкурентних ринкових умовах [9, с. 36]. Проте механізм такого врахування цими авторами не прописаний.

На нашу думку, найбільш вдалим для використання з огляду на необхідність врахування екзогенних щодо підприємства факторів є інтегральний метод, або метод згорток. Цей метод, як відомо, базується на використанні двох видів згорток:

а) адитивних, коли всі фактори є рівнозначними:

$$Z_I = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m w_{ij} \cdot p_{ij}, \quad (1)$$

де w_{ij} – вага окремого цільового показника, що розраховується відповідно до визначення ваги напрямів дослідження та груп цільових показників;

p_{ij} – нормоване значення окремого показника певного напрямку дослідження;

б) мультиплікативних, коли навіть один фактор може звести фінансовий потенціал підприємства до нульового рівня:

$$Z_{II} = n \cdot \prod_{i=1}^n \prod_{j=1}^m p_{ij}, \quad (2)$$

де n – кількість напрямів дослідження (n -д, рентабельність, ліквідність, ділова активність, фінансова стійкість $n=4$);

m – кількість груп цільових показників (у кожній групі по 4 показники $m=4$);

p_{ij} – нормоване значення окремого показника певного напрямку дослідження.

Відповідно врахування зовнішніх чинників можливе за рахунок запровадження до кожної формули співмножника K , який би в бальній оцінці вимірював експертну думку щодо сприятливості зовнішнього середовища для формування фінансового потенціалу підприємства. При цьому використання саме експертної думки в нашій країні є конче необхідним саме через надвисокий рівень тонізації та політизації економіки, що неможливо відстежити з використанням традиційних кількісних показників.

Висновки і пропозиції. Таким чином, комплексний аналіз фінансового стану підприємства є багатограним і до кінця не вивченим явищем. З позиції правильності застосування категорійного апарату найбільш вдалим є використання саме терміна «комплексний аналіз», оскільки досить часто такому аналізу не вистачає ознак системності у традиційному їх змісті, а відсутність математичного символу інтеграла не дає підстав

цей вид аналізу називати інтегральним. Щодо класифікації видів комплексного аналізу необхідно виокремити за типом зв'язку між факторами оціночної моделі стохастичний і детермінований аналіз, за характером отриманого результату – якісний (описовий) та кількісний аналіз, за спрямованістю у часі дослідження – ретроспективний і перспективний тощо. Стосовно ж методів, використовуваних у процесі здійснення комплексного аналізу, то їх можна поділити на два великі класи: якісні та кількісні. При цьому жоден із цих методів не є

універсальним і таким, що позбавлений недоліків. Проте найбільш придатним для врахування екзогенних чинників є використання інтегрального методу, або методу згорток. При цьому використання додаткового співмножника, який би враховував експертну думку щодо сприятливості зовнішнього середовища, дасть змогу не тільки зменшити ризик зовнішніх впливів, але й підвищити ефективність прогнозів за рахунок суміщення якісної (експертної) та кількісної оцінок фінансового потенціалу підприємства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сарапіна О.А. Системний аналіз фінансового стану підприємства: методика та напрями вдосконалення / О.А. Сарапіна // Причорноморські економічні студії. – 2016. – № 2. – С. 54–58.
2. Федорук О.В. Особливості та проблеми розробки методичних підходів щодо діагностики імовірності банкрутства підприємств [Електронний ресурс] / О.В. Федорук // Інноваційна економіка.– Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/126.pdf
3. Колеснік Т.С. Методи комплексної оцінки стратегічної фінансової позиції та фінансового потенціалу підприємств / Т.С. Колеснік // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – № 4 (55). – 2012. – С. 285–289.
4. Тижненко Л.О. Моделі комплексної оцінки фінансового стану підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці / Л.О. Тижненко. – Харків, 2007. – 20 с.
5. Измайлова К.В. Сучасні технології фінансового аналізу / К.В. Измайлова. – К.: МАУП, 2003. – 148 с.
6. Крейнина М.Н. Финансовое состояние предприятия. Методы оценки / М.Н. Крейнина.– М.: ИКЦ «ДИС», 1997. – 224 с.
7. Іртищева І.О. Фінансово-кредитне забезпечення аграрного сектору: питання теорії і практики: монографія / І.О. Іртищева, М.І. Стегней. – Дизайн та поліграфія. – Миколаїв, 2009. – 195 с.
8. Шеремет А. Д. Теория экономического анализа / А.Д. Шеремет. – М. : Инфра-М, 2008. – 429 с.
9. Бреус С.В., Шматуха В.С. Оцінка фінансового стану підприємства та основні напрями його покращення / С.В. Бреус, В.С. Шматуха // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». – 2016. – № 12 (22), 2 т. – С. 35–37.